



Ο Ιω. Μεταξάς Κυβερνήτης.

Μεταξάς

Τ Ο Π Ρ Ο Σ Ω Π Ι Κ Ο Τ Ο Υ
Η Μ Ε Ρ Ο Λ Ο Γ Ι Ο

* * * *

1933-1941

Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ
Ο ΠΟΛΕΜΟΣ 1940-1941

Επιμέλεια: ΦΑΙΔΩΝ ΒΡΑΝΑΣ



Ι Κ Α Ρ Ο Σ
1960

Βουλιαγμένης. Ἡμέρα ὠραία δροσερὴ χειμωνιάτικη. Ἐμείναμε ὡς τὰς 5 τὸ ἀπόγευμα. Ἡ ὠραιότερη ἡμέρα τῆς ζωῆς μου καὶ τῆς Λέλας.— Βράδῳ εἰς Νανᾶς τσάϊ, ραδιό. Λουλοῦ καὶ Γιῶργος σπίτι των. Θὰ τοὺς ἤθελα πλέον εὐθυμοὺς. Ἐπειτα μὲ Νανὰ καὶ Εὐγένιον κινηματογράφος, μία ἀνόητη σοβιετικὴ ταινία.— Σπίτι μας μόνος μὲ τὴν Λέλαν, ἀλλὰ πολὺ εὐτυχεῖς.

25 Φεβρουαρίου, Τρίτη

Ἀρχίζει ἡ ἀηδία τῶν καθημερινῶν ἀσχολιῶν.

26 Φεβρουαρίου, Τετάρτη

Ἀπόγευμα σύσκεψις Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν διὰ Βαλκανικὴν πολιτικὴν. Αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις τὰ ἔκαμαν θάλασσα.

27 Φεβρουαρίου, Πέμπτη

Βράδῳ εἰς Β.¹ Μακρὰ συνδιάλεξις. Διστακτικὸς. Ἀλλὰ ἄγεται πρὸς τὴν λύσιν μου.

28 Φεβρουαρίου, Παρασκευὴ

Γενικὴ ἀκαταστασία πολιτικὴ.— Βράδῳ δειπνοῦμεν ὅλοι μαζί, ὅλα τὰ παιδιὰ, μαμά. Μεγάλῃ εὐτυχία.

29 Φεβρουαρίου, Σάββατον

Σύσκεψις clearing.— Θὰ εὐκολύνῃ ζήτημα Γιῶργου.

Ἀπόγευμα βλέπω Καφαντάρη. Βράδῳ Θ. Ἀγγελόπουλον.— Κατάστασις ἄγεται ἐδῶ.

M A P T I O Σ 1936

1 Μαρτίου, Κυριακὴ

Πατήσια.

Συνήθης ἡμέρα.— Ἀνησυχία, ἐκνευρισμὸς.

2 Μαρτίου, Δευτέρα

Τὰ ἴδια.— Φῆμαι κ.τ.λ. Ἐπίσκεψις ἰσχυόντων φίλων.

3 Μαρτίου, Τρίτη

Ἐκνευρισμὸς. Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Ἀλλὰ πάλιν γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου².

1. Β.= Βασιλεύς.

2. Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι τοῦ Ι. Μεταξᾶ.

4 Μαρτίου, Τετάρτη

Πρωτ— ὅλα πέφτουν. Ὁ Δεμερτζῆς θὰ μείνῃ Πρωθυπουργὸς καὶ οἱ βενιζελικοὶ σχεδὸν τὸν ὑποδεικνύουν.

Τὰ οἰκονομικά μας δύσκολα πολὺ. Ἐλάφρυνσις ἀπὸ φορολογίαν τίποτε. Τὸ διαμέρισμα ξενοίκιαστο.— Τοῦλάχιστον εἶναι εὐτυχῆ τὰ παιδιὰ.

5 Μαρτίου, Πέμπτη

Θ. Ἀγγελόπουλος εἰδοποιεῖ συμβαίνοντα στρατόν. Ἀπαντῶ, συσταίνω Βασιλέα νὰ μοῦ δώσῃ Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν. Σκυλακάκης, Διάκος παρόντες—ἀποφασίζω νὰ σπεύσω ὁ ἴδιος. Ἐνθαρρύνουν.— Μεταβαίνω Ἀνάκτορα. Μὲ Βασιλιᾶ. Νὰ παραλάβω ἀμέσως. Ἐγκρίνει. Καλεῖ Δεμερτζῆν. Παραίτησις Παπάγου, Πλατῆ.— Ὅρκίζομαι. Ἐπεισόδιο μὲ ἱερέα. 3, ὑπουργεῖον μὲ Δεμέστιχαν. Καταλαμβάνω. Δραστήρια μέτρα. Τηλεφώνημα. Ἐπίσκεψις Πλατῆ. Ἀπειλαὶ του. Ἀπαντῶ δριμύτατα. Τὸν προκαλῶ. «Μόνον νεκρὸς θὰ ἐξέλθω ἐντεῦθεν». Τὸν ἀπομακρύνω.— Μερικοὶ συνεκεντρώθησαν. Πᾶσα ἀντίδρασις ματαία. 5 μ.μ. Ἀπολύτως κύριος τῆς καταστάσεως.

6 Μαρτίου, Παρασκευὴ

Βουλὴ. Ταραχώδης συνεδρίασις.

7 Μαρτίου, Σάββατον

Κηδεῖα Ἐξαδακτύλου.

* * *

Ἐδῶ διακόπτεται τὸ Ἡμερολόγιο καὶ ἀρχίζει τὸ κενὸ γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε στὴν Εἰσαγωγή μας καὶ ποῦ θὰ διαρκέσῃ δυστυχῶς ὡς τὸ τέλος τοῦ 1936. Παρεμβάλλεται μόνον μία ἐγγραφή. Ἴδου αὐτή:

Μέχρι 31 Μαΐου 1936

Δὲν ἐκράτησα τὴν μακρὰν καὶ ταραχώδη αὐτὴν περίοδον. Τρία εἶναι τὰ κύρια σημεῖα. Ἀνάληψις τῆς Πρωθυπουργίας.— Βελιγράδιον καὶ Βαλκανικὸν σύμφωνον.— Κτύπημα ἀπεργιακῆς συνωμοσίας.— Ἐὰν ἤμπορέσω, θὰ τὰ συμπληρώσω ἀργότερα.

Ὁ Μεταξᾶς δὲν μπόρεσε νὰ συμπληρώσῃ τὴν περίοδον ποῦ καλόπτει ἡ ἐγγραφή αὐτή. Γι' αὐτὸ ὑποχρέωσις μας εἶναι νὰ προσπαθήσουμε νὰ θυμίσουμε τοῦλάχιστον τὰ γεγονότα στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται.

Τὴν 6 Μαρτίου 1936 συνῆλθε ἡ Γ' Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ στὴ δεύτερη συνεδριάσι τῆς γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Προεδρείου τῆς. «Ταραχώδης συνεδρίασις» σημείωσε, ὅπως εἶδαμε, ὁ Μεταξᾶς στὴν προτελευταία ἐγγραφή του. Κάτι χειρότερο στὴν πραγματικότητα.

Ἔγινε μιὰ πρώτη ψηφοφορία. Ὁ ὑποψήφιος τῆς βενιζελικῆς παρατάξεως Θ. Σοφοῦλης πήρε 142 ψήφους, ὁ ὑποψήφιος τῶν ἀντιβενιζελικῶν Χ. Βοζίκης 139, οἱ παρόντες 13 κομμουνισταὶ ἐψήφισαν τὸν Γ. Σιάτο. Οἱ λαϊκοὶ ζήτησαν ἀναβολὴ τῆς δευτέρας ψηφοφορίας, γιὰ νὰ τοὺς δοθῇ καιρὸς νὰ παζαρέψουν.

Ὁ κομμουνιστὴς Σκλάβαινας (ποὺ εἶχε τὸ μυστικὸ συμφωνητικὸ στὴν τσέπη) ἀπέκρουσε τὴν ἀναβολὴ «γιατὶ χρειάζεται νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὁ κίνδυνος ἐγκαθιδρύσεως δικτατορίας».

Στὴ δεύτερη ψηφοφορία ἐξελέγη Πρόεδρος ὁ Θ. Σοφοῦλης μὲ 158 ψήφους. Εἶχαν ψηφίσει ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ οἱ 13 κομμουνισταὶ. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἐξαπέλυσαν θύελλα. «Ἐξὼ ὁ κόκκινος Πρόεδρος». «Θέλουμε δικτατορία!» ἐφώναζαν τὰ θεωρεῖα¹. Τὰ ἀντιβενιζελικὰ κόμματα, εἰς ἐνδειξιν διαμαρτυρίας, ἐγκατέλειψαν τὴν αἴθουσα. Τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς συνεδριάσεως τὸν ἔδωσε ἐπιγραμματικὰ ὁ Ἀλέξ. Παπαναστασίου: «τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ Βουλὴ εἶναι ἀξιοθρήνητον».

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐθιμικὴ κοινοβουλευτικὴ ἀρχὴ τῆς «δεδηλωμένης», ὁ Βασιλεὺς ἀνέθεσε τὴν ἐντολὴ τοῦ σχηματισμοῦ Κυβερνήσεως στὸν Θεμιστοκλῆ Σοφοῦλη. 7 Μαρτίου. Ἡ μέρα ποὺ ὁ Χίτλερ διάβαινε τὸν Ρῆνο, ποὺ ἡ Γαλλία ἀνέστειλε τὶς ἄδειες τῶν στρατιωτικῶν, ποὺ τὰ ξένα πρακτορεῖα θεωροῦσαν ἐπικείμενο ἕνα νέο 1914. Ἀλλά: «οἱ ἀδιάλλακτοι ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων ἐματαιώσαν καὶ πάλιν τὴν συνεννόησιν τῶν κομμάτων!» Στις 11 Μαρτίου ὁ Σοφοῦλης κατέθεσε ἄπρακτος τὴν ἐντολὴ, εἰσηγούμενος στὸν Βασιλέα νὰ ἀναθέσῃ τὴν Κυβέρνησιν στὸν Δεμερτζῆ, μὲ τὸν ὄρο νὰ διατηρηθῇ ὁ Μεταξᾶς στὰ πολεμικὰ ὑπουργεῖα.

Ὁ Βασιλεὺς βολιδοσκόπησε πρῶτα τὸν Ἀνδρέα Μιχαλακόπουλο, καὶ ἀφοῦ αὐτὸς ἀρνήθηκε, ὥρκισε πάλιν τὸν Κ. Δεμερτζῆ. Στὴ νέα κυβέρνησι, ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἀνέλαβε ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῆς Ἀεροπορίας. Τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν κρατοῦσε ὁ Κ. Δεμερτζῆς, τῶν Ἐσωτερικῶν ἀνετέθη στὸν Γ. Λογοθέτη.

Πρῶτος ὁ «Ριζοσπάστης» ἀπέδωσε τὸ νενομισμένον χαιρετισμὸ στὴ νέα σύνθεσι: «ὁ οὐσιαστικὸς πρωθυπουργὸς εἶναι σήμερον ὁ Μεταξᾶς, ὁ ἐχθρὸς τοῦ Λαοῦ Νο 1» (Ριζ. 15. 3. 36). Τὴν ἴδια μέρα ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς ἔδινε στὸν Τύπο τὴν ἀκόλουθη δήλωσι:

Εἴμεθα κυβέρνησις μεταβατικὴ, ἡ ὁποία θὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς μετὰ τινα χρόνον εἰς κυβέρνησιν ἣτις θὰ ἀπορρεύσῃ ἐκ τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Φυσικὰ, καὶ τώρα ἀμέσως εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ ἀποχωρήσωμεν ἐὰν δὲν λάβωμεν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κοινοβουλίου, ὅπως καὶ ἂν τυχὸν στερηθῶμεν ταύτης βραδύτερον. Διότι ὅσον

1. «Ἐλευθέρον Βῆμα» 7. 3. 36.

ἀφορᾶ ἐμὲ τουλάχιστον προσωπικῶς, πεπειθῆσίν μου εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Πιστεύω δηλαδὴ ἀκραδάντως ὅτι εἶναι ὀλέθριον διὰ τὸν Τόπον νὰ ἐκτραπῇ ἐκ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Τρεῖς μέρες ἀργότερα, τὴν 18 Μαρτίου ὥρα 8.5' πρωινῆ, ἔσβηνε στὸ Παρίσι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος¹.

Πολλοὶ πίστευαν τότε ὅτι ἡ κολοσσιαία αὐτὴ ἐθνικὴ ἀπώλεια θὰ εἶχε τοῦλάχιστο σὰν ἀντιστάθμισμα τὴ συμφιλίωσι καὶ τὴ συνεργασίαν τῶν παρατάξεων: «Πρέπει νὰ τὸ ἐνοήσωμε καλά, ὅλοι, ὅτι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἀπέθανε καὶ ὅτι ἔχομεν ἀποθάνει ὅλοι μαζί του: Βενιζελικοὶ, ἀντιβενιζελικοὶ, παρελθόν, παρατάξεις, ζωντανοὶ καὶ ζῶντες νεκροὶ»². Δυστυχῶς, στὴν Ἑλλάδα τοῦλάχιστο, τὰ πάθη εἶναι ἰσχυρότερα ἀπὸ τὸ θάνατο...

Ἐν τῷ μεταξύ, σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἀπεργιακὸ κίνημα εἶχε ἐνταθῆ ἀνησυχητικὰ, βαδίζοντας προφανῶς πάνω σὲ προδιαγεγραμμένον σχέδιον μὲ πληθυνόμενες μαχητικὲς ἐκδηλώσεις καὶ θύματα.

Τὴν 30 Μαρτίου, μετὰ τὴν ἀπεργία Καλαμῶν ποὺ εἶχαν ὀργανώσει ἐπὶ τόπον οἱ βουλευταὶ τοῦ «Παλλαϊκοῦ» Μανωλέας καὶ Μενύχτας, ἡ κυβέρνησις ἀποφάσισε νὰ ἀντιδράσῃ. Ἐξήγγειλε μέτρα καὶ ἄρχισε νὰ ἐκτοπίσῃ μέλη ἀπεργιακῶν ἐπιτροπῶν καὶ «πρωταιτίους ταραχῶν». Φιλελεύθερες ἐφημερίδες ἐπεκρότησαν τὰ μέτρα³. Τὴν ἐπαύριον τὸ ΚΚΕ, μὲ ἀνακοινωθέν του, κήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι «στηρίζει τὴν κυβέρνησιν» Δεμερτζῆ—Μεταξᾶ καὶ ἀνέχεται τὴν τρομοκρατία, τὶς ἐκτοπίσεις καὶ τὴν ἀπαγόρευσι συγκεντρώσεων. Τὴν 2 Ἀπριλίου, ἔδωσε στὴ δημοσιότητα τὸ συμφωνητικὸ Σοφοῦλη—Σκλάβαινα τῆς 19 Φεβρουαρίου 1936, τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξίς καὶ τὸ περιεχόμενον εἶχαν κρατηθῆ ὡς τότε μυστικά. Ἴδου τὸ περίφημον αὐτὸ κείμενον:

ὑπὸ τὸν ὄρον καὶ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ νὰ πραγματοποιήσῃ ὅταν σχηματίσῃ Κυβέρνησιν, ἐντὸς τῶν καθοριζομένων προθεσμιῶν, τὰ κατωτέρω μέτρα, ἡ κοινοβουλευτικὴ ὁμάς τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου θὰ ψηφίσῃ τὸ ψηφοδέλτιον τὸ ὁποῖον θὰ ἐκθέσῃ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κατὰ τὰς ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν Προεδρείου τῆς Βουλῆς καὶ θὰ παράσῃ ψῆφον ἀνοχῆς εἰς τὴν σχηματισθησομένην μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων Κυβέρνησιν.

1. Πλήρης ἀποκατάστασις καὶ κατοχύρωσις τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως, ἦτοι:

1. Τὴν ἴδια μέρα ἔδινετο στὴ δημοσιότητα ἡ νέα Ἰταλο-Ἀλβανικὴ συμφωνία, ἡ ὁποία καθιστοῦσε οὐσιαστικὰ τὴν Ἀλβανίαν ἰταλικὴν ἐπαρχία.
2. Γ. Α. Βλάχος, κύριον ἄρθρον «Καθημερινῆς» 22. 3. 1936.
3. Βλ. «Ἐλευθέρον Βῆμα» καὶ «Ἀθηναϊκὰ Νέα» τῆς 31. 3 καὶ ἐπομ.

α'. Ἀκύρωσις τῆς διατάξεως τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου δυνάμει τῆς ὁποίας ἀφαιροῦνται τὰ ἐκλογικὰ δικαιώματα ἀπὸ τοὺς καταδικασθέντας ἐπὶ παραβάσει τοῦ ἰδιωνύμου. Ἡ ἀκύρωσις αὕτη θὰ ἔχη ἀναδρομικὴν ἰσχύιν.

β'. Κατάργησις τοῦ νόμου 4299 (Σ.Σ. «περὶ ἰδιωνύμου») καὶ πασῶν τῶν τροποποιήσεων αὐτοῦ ὡς καὶ τῶν Ἐπιτροπῶν Ἀσφαλείας.

γ'. Παροχὴ ἀμνηστίας εἰς τοὺς βουλευτὰς τοῦ Π. Μ., Νεφελούδην Β., Βερβέρην Β. καὶ Ζαχαριάδην Νικ.

δ'. Παροχὴ γενικῆς ἀμνηστίας εἰς ἅπαντας τοὺς πολιτικούς καταδίκους, ἐξορίστους καὶ καταδικωμένους.

ε'. Κατάργησις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀμύνης τοῦ Κράτους.

στ'. Καταπολέμησις τῶν δικτατορικῶν φασιστικῶν¹ τάσεων καὶ διάλυσις ὄλων τῶν ὀργανώσεων αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τοιοῦτους σκοπούς.

2. Καθιέρωσις ὡς μονίμου ἐκλογικοῦ συστήματος τῆς ἀναλογικῆς.

3. Ἐλάττωσις ἐντὸς διμήνου τῆς τιμῆς τοῦ ἄρτου κατὰ δύο τοῦλάχιστον δραχμάς.

4. Κατάργησις τῆς προσωποκρατήσεως διὰ χρέη πρὸς τὸ δημόσιον, ἐτήσιον χρεωστάσιον εἰς τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου διὰ ποσὸν μέχρι 3.000 δρχ.

5. Πενταετὲς χρεωστάσιον ἄνευ ὄρων διὰ τὰ χρέη τῶν ἀγροτῶν πρὸς τοὺς ἰδιώτας καὶ Τραπεζας, καὶ

6. Ἐφαρμογὴ τῶν κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων.

Ἡ Κοινοβουλευτικὴ ὁμάς τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου δὲν δεσμεύεται ὑπὸ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ ὅπως μὴ ἐπικρίνη τὰς πράξεις καὶ νομοθετήματα τῆς κυβερνήσεως, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εὐρίσκη σύμφωνα πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ πρόγραμμά της.

Ἡ Κοινοβουλευτικὴ ὁμάς τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου δικαιούται νὰ κάμνη χρῆσιν τῆς παρουσίας συμφωνίας κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προεδρείου τῆς Βουλῆς.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, πρὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Προεδρείου τῆς Βουλῆς, θὰ προβῆ εἰς δηλώσεις διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιβεβαιωθῇ τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ.

Τὸ παρὸν συμφωνητικὸν συνταχθὲν εἰς διπλοῦν ὑπεγράφη σήμερον παρά τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κόμματος τῶν Φιλελευθέρων καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδος τοῦ Παλλαϊκοῦ Μετώπου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Φεβρουαρίου 1936

Διὰ τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων: Θ. Σοφοῦλης

Διὰ τὴν κοινοβ. ὁμάδα τοῦ Παλλ. Μετώπου: Στ. Σκλάβαινας

Δὲν εἶχε κοπάσει ἀκόμα ὁ σάλος ποὺ ξεσήκωσε ἡ δημοσίευσίς τοῦ συμφωνητικοῦ, ὅταν τὸ πρωτὶ τῆς Δευτέρας τοῦ Πάσχα, 13 Ἀπριλίου 1936, ἀπέθανε ὁ Κ. Δεμερτζῆς. Τὴν ἴδια μέρα, στίς 5 μ.μ. ὁ Βασιλεὺς ὤρκισε πρωθυπουργὸν τὸν ἀντιπρόεδρο τῆς κυβερνήσεως Ἰωάννη Μεταξᾶ. Στίς δηλώσεις του πρὸς τὸν Τύπο ὁ νέος πρωθυπουργὸς ἐτόνισε ὅτι «οὔτε ὁ χαρακτήρ τῆς κυβερνήσεως μετεβλήθη, οὔτε ἡ πολιτικὴ της». Καὶ ὅτι «θὰ

1. Ἡ διατύπωσις ἀφορᾷ τὶς «φασιστικῆς», ἀλλὰ ὄχι τὶς «προλεταριακῆς» δικτατορίας.

ἐθεωροῦσεν εὐχάριστον ἂν καὶ τώρα τὰ κόμματα συμφώνουν νὰ δώσουν ἀμέσως πολιτικὴν κυβέρνησιν». Τὴν ἴδια δὴλωσι ἐπανελάβε στίς 16 Ἀπριλίου: «Ἡ κυβέρνησίς μου εἶναι ἐτοιμὴ νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς κομματικὴν κυβέρνησιν».

Ἦταν ἐντελῶς φυσικὸ ἢ πρωθυπουργοποίησις τοῦ Μεταξᾶ νὰ θορυβήσῃ τοὺς κομμουνιστὰς¹. Ἀκόμη ὅμως περισσύτερο κατετάραξε τοὺς ἀντιβενιζελικούς ἀρχηγούς. Σὲ βιαιότατες δηλώσεις του ὁ Ι. Θεοτόκης καλοῦσε τὴ Βουλὴ νὰ καταψηφίσῃ τὴν κυβέρνησιν καὶ δήλωνε ὅτι ἦταν ἐτοιμὸς νὰ συνεργασθῇ μὲ τοὺς Φιλελευθέρους «διότι τίποτε πλέον δὲν μᾶς χωρίζει»². Ὁ Τσαλδάρης ἀνέπτυξε ξαφνικὰ πρωτοφανῆ δραστηριότητα. Καταρτίσθηκε κοινὸ «πρόγραμμα» ἀπὸ μικτὴ ἐπιτροπὴ τῶν δύο παρατάξεων, ἀλλὰ τὴν τελευταία στιγμή ὁ Καφαντάρης, πλειοδοτώντας στὸ «ἀποτακτικόν», παρέσυρε τὸν Σοφοῦλη καὶ τορπίλλισε τὴ συμφωνία.

Ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ, ὅτι λίγες μέρες πρὶν συνέλθῃ ἡ Βουλὴ, ὁ Ι. Μεταξᾶς φρόντισε ἀκόμα μιὰ φορὰ νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ δική του θέσιν πάνω στὸ περίφημο αὐτὸ «ἀποτακτικόν», ἐπαναλαμβάνοντας τὶς γνωστὲς του ἀπόψεις³:

Ἐπειδὴ πολλάκις ἠρωτήθην ἐπὶ τοῦ λεγομένου «στρατιωτικοῦ ζητήματος» καὶ πολλάκις ἀνεγράφησαν, εἴτε ἐκ προθέσεως εἴτε ἐκ πλάνης, ἐσφαλμένως δῆθεν ἀντιλήψεις μου περὶ αὐτοῦ, ὀφείλω ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ ἐκκαθαρίσω τὴν θέσιν μου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο. Στρατιωτικὸν ζήτημα δι' ἐμὲ ἐν καὶ μόνον ὑφίσταται: Ὁ ταχὺς ἀνεφοδιασμὸς τοῦ στρατοῦ, τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀεροπορίας καὶ ἡ ἐν γένει παρασκευὴ του, ὅπως ταχύτατα εὐρεθῶσιν αἱ ἐνοπλοὶ δυνάμεις εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίσωσι πᾶσαν ἐξωτερικὴν περιπέτειαν.

Πρὸς τοῦτο θεωρῶ ἀπαραίτητον ὅπως αἱ ἐνοπλοὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἤδη ἀφωσιώθησαν ἀπόλυτα εἰς τὰ ἔργα των, ἀφεθῶσι ἀπερίσπαστοι ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἢ κομματικῆς ἀναμίξεως, ἵνα δυνηθῶσι νὰ φέρωσι τάχιιστα τὸ ἔργον των εἰς πέρας. Ἐννοεῖται δὲ φυσικὰ ὅτι ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐκ μέρους αὐτῶν πᾶσα καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀκόμη ἀνάμιξις των εἰς πολιτικὰ ζήτηματα, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐκδήλωσις γνώμης. Τοῦτο τηροῦσι σήμερον ἀπαρεγκλίτως πάντα τὰ στελέχη. Τοῦτο καὶ μόνον εἶναι δι' ἐμὲ τὸ «στρατιωτικὸν ζήτημα». Τὸ ἀναγραφόμενον πολλάκις εἰς τὰς ἐφημερίδας ὡς στρατιωτικὸν ζήτημα εἶναι ἄλλο: Εἶναι δηλαδὴ ζήτημα ἐπανόδου ἀποτάκτων ἐν γένει εἰς τὸν στρατόν, ζήτημα, ὡς τὸ ὀνομάσωμεν, ἀποτακτικόν. Ἡ ἀντίληψίς μου ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς ἐμφανίζεται μέχρι τοῦδε, εἶναι ζήτημα συμβιβασμοῦ ἀντιθέσεων τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἀπέβαιναν ἐπὶ μεγάλῃ βλάβῃ τοῦ στρατοῦ, τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀεροπορίας, τὸ ν' ἀποτελέσωσιν αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις πεδίον οὕτως εἰπεῖν συμβιβασμοῦ πολιτικοῦ ἢ κομ-

1. Ὁ «Ριζοσπάστης» τῆς 14.4 βγήκε μὲ κύριον ἄρθρον «Κάτω ἡ Κυβέρνησις Μεταξᾶ» καὶ τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ «Παλλαϊκοῦ Μετώπου» καλοῦσε περίπου τὸ «λαὸν» σὲ ἐπανάστασι κατὰ τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῆς Μοναρχίας.

2. Ἐφημερίδες τῆς 17.4.1936.

3. Βλ. τὶς δηλώσεις στὸ «Ἐλεύθερον Βῆμα» τῆς 17 Ἀπριλίου 1936.

ματικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐγὼ τουλάχιστον οὐδέποτε θὰ συναινέσω εἰς τὴν κατὰ τοιοῦτον τρόπον μεταχείρισιν τῶν ἐθνικῶν τούτων δυνάμεων.

Ἡ σαφής μου γνώμη εἶναι ὅτι, ὅπως πρὸς τὸ καλὸν τοῦ Ἔθνους δέον νὰ πατάσεται ἀμειλίκτως πᾶσα ἀνάμιξις τῶν δυνάμεων τούτων εἰς ἔργα ἀλλότρια τῆς ἐθνικῆς τῶν ἀποστολῆς καὶ δὴ ἀνάμιξις εἰς τὴν πολιτικὴν, οὕτω πρέπει ν' ἀποφεύγηται ἐπιμελέστατα καὶ πᾶσα ἐκ μέρους τῶν κομμάτων μεταφορὰ τῶν πολιτικῶν τῶν ἀντιθέσεων εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Καὶ συνεπῶς φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους εἶναι νὰ παύσῃ ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν μερίδων πᾶσα ἀνακίνησις τοῦ ἀποτακτικοῦ ζητήματος.

Μόνον αἱ στρατιωτικαί, αἱ ναυτικαὶ καὶ αἱ ἀεροπορικαὶ ἀρχαὶ καὶ τὰ ἐκ τοῦ νόμου καθωρισμένα ὄργανα τοῦ στρατοῦ, τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀεροπορίας εἶναι ἀρμόδια νὰ ἐξετάσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δέον νὰ τὸ ἐξετάσωσι μόνον ἀπὸ τῆς καθαρῶς στρατιωτικῆς του ἀπόψεως, τοῦ καταρτισμοῦ δηλαδὴ τοῦ ἐμπολέμου στρατοῦ καὶ τοῦτο ὅταν καὶ ὁσάκις παρουσιασθῇ ἡ τοιαύτη ἀνάγκη.

Ἐπίσης πρὶν συνέλθῃ ἡ Βουλὴ, ὁ Μεταξᾶς φρόντισε νὰ ξεκαθαρίσῃ μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων τὰ δύο βασικά κεφάλαια τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς: τὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὸ ζήτημα τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Οἱ συσκέψεις πάνω στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἔγιναν, ζῶντος τοῦ Δεμερτζή, ἀπὸ τῆς 2-5 Ἀπριλίου. Τὸ κύριο θέμα, φυσικά, ἦταν τὸ Βαλκανικὸ Σύμφωνο, ὅπου ὁ ἀτυχῆς Δ. Μάξιμος εἶχε ἀναγκασθῆ νὰ δώσῃ στοὺς Βαλκανικοὺς συμμάχους μας ὑποσχέσεις ποὺ ἀναιροῦσαν τῆς ἐρμηνευτικῆς δηλώσεως τῆς τότε κυβερνήσεως πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ Σώματα¹. Οἱ συσκέψεις κατέληξαν σὲ ὁμόφωνη ἀπόφασιν ὅλων τῶν κομμάτων πάνω στὴ γραμμὴ ποὺ θὰ τηροῦσε ἡ Κυβέρνησις κατὰ τὴν ἐπικείμενη σύνοδο τοῦ Βαλκανικοῦ Συμβουλίου. Ἡ σύσκεψις γιὰ τὴν Ἀμυνα τῆς Χώρας ἔγινε στῆς 20 Ἀπριλίου 1936, μὲ βᾶσι μακρὰ ἐκθεσίου τοῦ ἴδιου τοῦ Μεταξᾶ, ποὺ ἐκάλυπτε τὸ θέμα τῆς ὅλης ἀμυντικῆς πολιτικῆς σὲ σχέσι καὶ μὲ τῆς συμμαχίας μας, τὸ θέμα τῆς ἐπιστρατεύσεως, τὸ θέμα τῶν ὀχρωσέσεων καὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ καί, φυσικά, τὸ οἰκονομικὸν θέμα². Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἐξουσιοδότησαν τὴν κυβέρνησιν νὰ «προβῇ εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματός της». Ἀπὸ τῆς δηλώσεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ πρὸς τὸν τύπον, θὰ συγκρατήσομε τὴν ἐξῆς παράγραφον:

Καὶ ἤδη ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἐν μέρει εἰς κατὰστασιν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀμύνης της. Ἀλλὰ μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1937 ἡ ἐργασία ἣτις θὰ ἔχη συντελεσθῇ θὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα θέσιν ἐπαρκεστάτης ἀμύνης. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ προσπάθειαι πρὸς συμπλήρωσιν καὶ μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν τῶν ἀμυντικῶν μας δυνάμεων θὰ συνεχισθοῦν καὶ μετὰ τὸ 1937.

1. Βλ. ἀνωτ. 1934.

2. Ἀντίγραφο τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς δὲ βρέθηκε δυστυχῶς στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μεταξᾶ. Ἡ «Νέα Ἡμέρα» τοῦ Χαλκοκονδύλη (25.4.36), ποὺ συνδεδόταν μὲ τὸν Μεταξᾶ, ἀνέγραψε μερικὰς πληροφορίας· μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἡ δαπάνη τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ ὑπολογίστηκε σὲ 6.200.000.000 δραχμῆς.

* * *

Ἡ Γ' Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ συνήλθε γιὰ τρίτη φορὰ τὴν 22.4.1936.

Ἡ Κυβέρνησις διερμήνευσε πρῶτα τὴ θλίβη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὸ θάνατον τοῦ Βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου τοῦ Ε'. Ὁ Πρωθυπουργὸς ἐτόνισε τὴν «πατροπαράδοτον πίστιν τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνο-Βρετανικὴν φιλίαν» καὶ τὴν «βεβαιότητα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὅτι οἱ Ἑλληνο-Βρετανικοὶ δεσμοὶ θὰ εἶναι ἐξ ἴσου θερμοὶ καὶ στενοὶ ὑπὸ τὴν νέαν πεφωτισμένην βασιλείαν τοῦ Ἐδουάρδου τοῦ δ'». Ἀκολούθησε τὸ πολιτικὸ μνημόσυνον τῶν ἀποθανόντων πρωθυπουργῶν Ἐλ. Βενιζέλου, Κ. Δεμερτζή, καὶ Γ. Κονδύλη.

Ὁ τελευταῖος χαιρετισμὸς τοῦ Ἰωάννου Μεταξᾶ πρὸς τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ἀξίζει τὸν κόπον νὰ μνημονευθῇ ἐδῶ:

Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Σπανίως, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐμφανίζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰσχυροὶ ἄνδρες ὡς ἰσχυρὰ μετέωρα, εἰς ἄλλους ἐμπνέοντα τὸν σεβασμὸν καὶ εἰς ἄλλους τὸ δέος. Ἐνώπιον τοιοῦτων ἀνδρῶν διαιροῦνται αὐτομάτως οἱ ἄνθρωποι εἰς φίλους καὶ ἐχθρούς. Οὐδεὶς μένει ἀδιάφορος, οὐδεὶς μένει οὐδέτερος. Πᾶς τις, ἂν δὲν εἶναι ἐνθουσιώδης φίλος των θὰ εἶναι ἀσπονδος ἐχθρὸς των. Ὁ περὶ αὐτοῦ ἀγὼν δὲν σταματᾷ οὔτε πρὸ τοῦ θανάτου. Συνεχίζεται περὶ τὸν νεκρὸν των, περὶ τὴν σκιάν των, περὶ τὴν μνήμην των.

Τοιαύτη μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ φυσιογνωμία ὑπῆρξεν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Ἐδῶσε τὸ ὄνομά του καὶ ἔθεσε τὴν σφραγίδα του εἰς ὀλόκληρον τὴν περίοδον τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ ὀνομασία τῶν ὀπαδῶν του. Ἀπὸ αὐτὸν προέρχεται ἡ ὀνομασία τῶν ἀντιπάλων του. Μὲ τὸ ὄνομά του συνδέεται ἀναποσπᾶστος ἡ ὠραιότερα καὶ τραγικώτερα ἐποχὴ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνῃ ἀμερολήπτως ἡ σύγχρονος γενεὰ τοιαύτας μεγάλας φυσιογνωμίας;

Ἀλλὰ ὑπάρχει μία μεγάλη σελὶς τῆς ἱστορίας πρὸ τῆς ὁποίας κύπτουσιν εὐλαβῶς καὶ φίλοι καὶ ἐχθροί. Ἡ ἐποχὴ δηλαδὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, σηματοφόρος τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, ἠγούμενος τῆς πολιτικῆς της, ἐνέπνευσεν εἰς τὸ ἔθνος τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὸ ὤθησε πρὸς τὴν νίκην καὶ τὴν δόξαν.

Τὸ τέλος τοῦ ὑπῆρξεν ὄντως τραγικόν. Ἀλλὰ ἡ τελευταία του κραυγὴ, ἀπευθυνομένη εἰς πάντας, φίλους καὶ ἐχθρούς, ὑπῆρξεν ἀληθῶς Ἑλληνικὴ κραυγὴ. Ἡ κυβερνήσις πλήρης συγκινήσεως ἐκφράζει πρὸς τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ ὀπαδοὺς καὶ φίλους του τὰ βαθύτατα αὐτῆς συλλυπητήρια.

Ἡ Γ' Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ κατέβηκε γρήγορα ἀπὸ τὰ δλύμνια αὐτὰ ὕψη. Ἡ ἐπόμενη συνεδρίασις της ἀφιερῶθηκε στὴν πρότασιν μομφῆς τοῦ Ἰ. Ράλλη κατὰ τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Θ. Σοφούλη, γιὰ τὸ περιλάλητον σύμφωνον Σοφούλη—Σκλάβαινα. Ἡ πρότασις μομφῆς δὲν εἶχε βέβαια κανονὸς εἶδους νομικὴ ὑπόστασις, ἀφοῦ ὁ Πρόεδρος ἐλέγχεται μόνον γιὰ τὴν ἄσκησιν τῶν προεδρικῶν του καθηκόντων. Ἐξ ἄλλου ἡ συζήτησις ἀπέδειξε πληρέστατα ὅτι καὶ ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξις εἶχε διαπραγματευθῆ, ἐπὶ εἴκοσι μέρες συνέχεια, μὲ τοὺς κομμουνιστάς. Ἡ πρότασις ἀπερρίφθη μὲ